

UNIVERZITA PARDUBICE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2021

Jan Dousek

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Život českých menšin v oblasti Banátu
Bakalářská práce

2021

Jan Dousek

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Jan Dousek**
Osobní číslo: **H17045**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Téma práce: **Život českých menšin v oblasti Banátu**
Zadávající katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

V bakalářské práci se student bude zabývat českými menšinami žijícími na území Banátu, ať už v části srbské, tak rumunské. V práci budou obsaženy poznatky o životě Čechů v Banátu ze současnosti i minulosti. Součástí budou také zpracování rozhovorů a získaných matrik z konkrétních vesnic. Zabývat se bude problematikou reemigrace Čechů z Banátu zpět do České Republiky. Při práci bude využívat materiály a data získané jak přímo z terénu, tak i z vybrané literatury.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

Auerhan, J. 1921. Čechoslováci v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku. Praha.
Dobruská, P. 2017. Češi v Banátu. Mladá Fronta.
Filip, P. 2015. Po Dunaji za Čechy do Rumunska „Návrat ztracených dětí“. Petr Filip.
Gesce, D. 2013. Historie českých komunit v Rumunsku.
Herrman & synové. Hrůza, F. 1995 Ze Svaté Heleny do Čech. Ostrava.
Jech, J. 1996. Tady byl samej let: dva tucty lidových povídek Čechů z rumunského Podunají. Nadlak.
Rosůlek, P. 2001. Mezi krajany v rumunském Banátu: Gernik očima studentů Fakulty humanitních studií ZČU v Plzni. Plzeň: Diecézní charita.
Svoboda, J., Dokoupil, Ivo. 2005. Banát – Turistický a vlastivědný průvodce českými vesnicemi v rumunském Banátě. Brno.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D.**
Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2019**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2020**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2019

Prohlašuji:

Práci s názvem „Život českých menšin v oblasti Banátu“ jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne

Jan Dousek

Anotace

Bakalářská práce se zabývá životy českých menšin v historickém území jižního Banátu, rozprostírajícím se na srbsko-rumunském pohraničí. Práce mapuje vnější i vnitřní vlivy na minoritní etnikum žijící na území států dvou majoritních etnik. V analýze je tedy kladen důraz na komparaci způsobů života lidí jednoho etnika, ale rozdílné státní příslušnosti – srbské a rumunské. Analyzovány jsou především kulturní aspekty a etnická identita banátských Čechů. V práci jsou interpretovány poznatky získané z kvalitativního výzkumu v terénu i mimo terén a z několika literárních zdrojů. Ty se týkají hlavně historie, hospodářské situace, cestovního ruchu, migrace, činností krajanských spolků a socio-kulturních aspektů Čechů žijících v Banátu.

Klíčová slova

Banát, Češi, srbský Banát, rumunský Banát, česká menšina, migrace, turismus, etnická identita, krajanské spolky

Annotation

This bachelor thesis focuses on ways of life of Czech minorities in the historical territory of south Banat lying on Serbian-Romanian border. This work maps internal and external influences on the ethnic minority living in two states of different ethnic majorities. The analysis therefore emphasizes the comparison of ways of life of people of one ethnic group, but of different citizenship - Serbian and Romanian. Above all, the cultural aspects and ethnic identity of the Banat Czechs were analyzed. The work interprets the knowledge gained from qualitative research in the field, out the field and several literal resources. These relate mainly to the history, economic situation, tourism, migration, activities of expatriate associations and socio-cultural aspects of Czechs living in the Banat.

Key words

Banat, Czechs, Serbian Banat, Romanian Banat, Czech minority, migration, tourism,
ethnic identity, expatriate associations

Obsah

ÚVOD.....	9
I. METODY VÝZKUMU.....	10
1.1 Terénní výzkum	10
1.2 Studium vybrané literatury	11
1.3 Cíl výzkumu	11
1.4 Etika výzkumu	12
1.5 Respondenti	12
II. CHARAKTERISTIKA OBLASTI	14
2.1 Geografické vymezení	14
2.2 Etnografické vymezení	14
2.3 Historie Banátu.....	15
III. HISTORIE.....	16
3.1 Historie českých kolonií v Banátu.....	16
3.2 První vlna osídlení	16
3.3 Druhá vlna osídlení.....	17
3.4 Migrace	18
3.5 20. století.....	19
3.6 Reemigrace.....	21
IV. EKONOMIKA.....	22
4.1 Zemědělství a chov hospodářských zvířat.....	22
4.2 Řemesla.....	23
4.3 Obchod.....	23
4.4 Turismus.....	24
4.4.1 Rumunská část	25
4.4.2 Srbská část.....	26
4.5 Ostatní.....	27
V. KULTURNÍ ASPEKTY	29
5.1 Etnická identita	29
5.2 Jazyk	30
5.2.1 Výuka češtiny	31
5.3 Náboženství.....	32
5.3.1 Katolíci.....	33
5.3.2 Protestanti.....	34
5.4 Umění.....	36
5.4.1 Hudba a tanec	36

5.4.2	Výtvarné umění	37
5.5	Architektura, domácnost a uspořádání obydlí.....	38
5.6	Spolková činnost	39
5.6.1	Demokratický svaz Slováků a Čechů v Rumunsku.....	40
5.6.2	Matice česká.....	40
5.6.3	Česká národní rada.....	41
5.6.4	Všeradice ve středních Čechách.....	41
VI.	ZÁVĚR	43
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	45
	SEZNAM PŘÍLOH.....	48
	PŘÍLOHY	

ÚVOD

O českých menšinách v Banátu jsem se poprvé doslechl okolo roku 2014, když do rumunské části zavítali moji rodiče. Od té doby jsem o nich slýchal celkem často jak od rodičů, tak z různých, především turistických zdrojů, až jsem se o toto téma začal pasivně zajímat. O čtyři roky později jsem v rámci univerzitní mobility odjel do srbského hlavního města Bělehradu, přičemž jsem se dozvěděl o české menšině žijící i v srbské části Banátu. V tu dobu se mě zmocnila myšlenka zaměřit se na téma českých menšin v celém Banátu blíže a detailněji než jen jako další z turistů, kteří na místo přichází za senzací. Mým úmyslem bylo využít badatelské schopnosti, zaměřit se na problematiku tématu z pohledu sociálního antropologa a otisknout ji do této bakalářské práce.

Neváhali jsme a vyrazili jsme s dvěma kamarádkami do města Vršac, odkud je to do vesnic s koncentrací českých menšin nedaleko. Stopem jsem se dostali do vesnice Crvena Crkva, odkud jsou to jen asi 3 kilometry do homogenní české vsíky s názvem Češko Selo (Česká Ves). Tam jsem navázal svůj první kontakt s banátským krajanem, starým pánem, který zrovna na liduprázdné návsi, před kostelem Jana Nepomuckého sbíral spadlé ořechy. Pomohli jsme mu tedy se sběrem a povídali si. Při prvních slovech slyšíme zvláštní přízvuk, připomínající jakousi starou češtinu, s porozuměním však nemáme problém. Povídáme si o historii vesnice i o jeho životě. Ve vesnici se narodil a v Čechách nikdy nebyl. Po chvíli nás vzal na prohlídku kostela a místního etnografického muzea. Také nás pozval na příští ročník festivalu Paprikašijáda, kterého jsem se rok poté opravdu zúčastnil, a to dokonce i jako vystupující. V Českém Selu jsme se však příliš dlouho nezdrželi, jelikož jsme měli v plánu navštívit ještě další místa v okolí – vesnici Kruščice a město Bela Crkva, ve kterých také žijí Češi.

Takové bylo moje první setkání s jedním z banátských Čechů. Čechů, kteří žijí v diaspoře stovky až tisíce kilometrů od své původní domoviny již po dvě staletí. *Pémi*, či *Pémové*, jak se Čechům v Banátu říká, jsou velmi milí a přívětiví lidé a jsou rádi za každou návštěvu z Čech, se kterou mohou prohodit pár slov ve svém rodném jazyce, který se z těchto míst pomalu vytrácí.

I. METODY VÝZKUMU

1.1 Terénní výzkum

Sběr dat v cílové oblasti byl prováděn především podle kvalitativních metod zúčastněného i nezúčastněného pozorování a polostrukturovaných i nestrukturovaných rozhovorů s celou řadou aktérů, přičemž data byla zaznamenávána v podobě zápisků ve výzkumném deníku. Výběr respondentů byl povětšinou náhodný, bez ohledu na věk a gender, avšak celkem rozsáhlý. Cílovou skupinou výzkumu byli nejen krajané, ale i turisté, pořadatelé kulturních akcí, nebo lidé z různých důvodů žijící nebo jakkoli působící v cílové oblasti. Kontakt s aktéry byl navazován bez jakýchkoli konfliktů, a naopak velkou výhodou byla prakticky nulová jazyková bariéra, vstřícnost a ochota spolupracovat.

Oblast jsem navštívil již čtyřikrát ve čtvrtročních intervalech. Poprvé v prosinci roku 2018, kdy jsem absolvoval měsíční výměnný pobyt na filozofické fakultě v Bělehradě. To pro mě byla výhodná příležitost odcestovat alespoň na dva dny do města Vršac, odkud jsem to měl do jednoho z terénů cílové oblasti poměrně blízko. Jako první jsem navštívil Češko Selo, malou českou homogenní vsi poblíž města Bela Crkva, kde jsem uskutečnil první kontakt a následně rozhovor s respondentem spadajícím do cílové skupiny. Při této výpravě jsem v okolí „obštiny“ Bela Crkva měl šanci potkat několik dalších aktérů.

Další návštěva Banátu proběhla v červnu 2019, kdy jsem prošel skoro všechny vesnice s českou komunitou na rumunské straně, přičemž se mi bohužel nepovedlo dostat do Šumice. Při této příležitosti jsem nasbíral mnoho kontaktů, které mi později byly velkou výhodou. Některé z nich dokonce vedly k možnostem zorganizování dalších výprav do centra dění, v podobě participace na kulturních akcích jako Paprikašijáda v Českém Selu nebo Festival Banát v Eibentálu, které se v následujícím srpnu realizovaly a staly se významnými pro rozšíření mého sociálního a kulturního kapitálu jak v cílové oblasti, tak i mimo ni a pro následný sběr a analýzu dat důležitých pro můj výzkum. Zajímavým zpestřením během výzkumu v terénu, byla také návštěva etnografických muzeí v Rovensku a Českém Selu.

Další výprava do terénu byla naplánována na jaro 2020, přičemž z důvodu pandemie COVID-19 nemohla být realizovaná po celý rok. Pokusil jsem se tedy s aktéry

spojit alespoň pomocí internetu a několik rozhovorů jsem tak vedl telefonickou či elektronickou písemnou formou.

1.2 Studium vybrané literatury

Důležitým způsobem sběru dat se stalo zejména studium literárních pramenů. V uplynulém století bylo napsáno nespočet knih a publikací, které obsahují cenné informace nejen o historii českého osídlení Banátu. Pokud se jako badatel zaměřuji na dané téma, měl bych začít se studiem historického kontextu. První otázku, kterou jsem si kladl po tom, co jsem se dozvěděl o českých menšinách v Rumunsku, byla: „Kde se tam ti Češi vlastně vzali?“ Na tuto základní otázku zodpovídá celá řada sepsaných publikací.

Stěžejní díla, která jsem při svém výzkumu využíval byly především publikace *Historie českých komunit v Rumunsku* od Desideriu Gecse, původně psána v rumunštině, následně přeložena do češtiny, *Po Dunaji za Čechy do Rumunska* od Petra Filipa a sborník *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě* od Petra Kokaisla a kolektivu. Tyto zdroje a několik dalších se mi podařilo zakoupit v tištěné formě v hospodě v Gerníku a v krámku v Rovensku. Tyto knihy jsou perfektními průvodci nejen historie českých kolonií v Banátu.

Moc mě také oslovila práce etnologa a sociálního antropologa Michala Pavláška, který provedl především v srbském Banátu řadu výzkumů, o kterých píše ve svých knihách, jako: *Česká menšina v jihobanátské obci Veliké Srediště. Její počátky a etnické procesy* z roku 2010, *S motykou a pánem bohem* z roku 2015 nebo jeho nejnovější publikaci *Z Moravy až do Velikého Srediště*, která vyšla v roce 2020. Za zmínku stojí také některé práce Václava Štěpánka, například: *Bádání o českých menšinách na Balkáně – staronové téma české slavistiky*, která je statí ve sborníku *Slavica litteraria* z roku 2016 nebo *K historii české kolonizace banátské vojenské hranice* z roku 2013.

1.3 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu bylo provést etnografickou analýzu české menšiny v oblasti celého jižního Banátu, tedy jeho obou částí – srbské i rumunské. Zmapovat jejich současný způsob života, ale zaměřit se také na minulost, která je v tomto kontextu zvláště důležitá a

zajímavá. Zaměřit se na rozlišnosti dvou komunit, mající téměř totožný původ, avšak jejich kulturní aspekty se od sebe liší hned v několika ohledech: víra, důvod migrace, vliv dalších etnik a v neposlední řadě i vytvoření státní hranice, která toto území rozdělila. V práci tedy budu klást důraz na komparaci způsobu života jedinců jednoho etnika žijících ve více lokalitách. V mém případě tedy konkrétně na Čechy žijící v srbském a v rumunském Banátu a jejich rozdílný pohled na majoritu a turismus, kulturní aspekty jako jazyk, umění, náboženství nebo aktivity krajanských spolků a jejich komunikaci se státními orgány.

Důležitou charakteristikou mé práce je také pestrost úhlů pohledů na danou situaci. Tedy snaha nahlédnout na problematiku z různých perspektiv. Základním vodítkem bylo zodpovězení respondentů na mnou položené otázky. Ty byly konstruovány a respondentům následně pokládány v závislosti na jejich roli, věku, státním občanství, vzájemném sociálním kapitálu či na momentální situaci. Jejich odpovědi pak mi pak pomáhaly nalézt odpovědi na mé výzkumné otázky.

1.4 Etika výzkumu

Během výzkumu jsem se snažil dodržovat zásady etického kodexu, které uvádí Česká asociace pro sociální antropologii ve své směrnici. Respondenti byli obeznámeni o mé práci a jejich jména a osobní údaje zůstaly v anonymitě. Během výzkumu byla respektována důstojnost, soukromí, zájmy a způsoby života účastníků. Možná rizika po zveřejnění práce jsem zodpovědně zvážil (Česká asociace pro sociální antropologii).

1.5 Respondenti

Pan K. – Muž věku cca 80 let, který žije v Českém Selu, kde se narodil i chodil do školy. Českou republiku za celý život nenavštívil. První člověk v terénu, se kterým jsem navázal kontakt.

Paní M. – Žena ve věku okolo 80 let, která žije v Českém Selu, kde se narodila a chodila několik let do školy (poté do Bele Crkve).

Pan Š. – Muž ve věku okolo 35 let, žijící v České Lípě. Pořadatel festivalu Banát v Eibenthale a od roku 2019 také spolupořadatel Paprikašijády v Českém Selu. Jeho

příteckyně z Eibenthalu pochází, od té se o Čechách v Banátu dozvěděl. Pomáhal s realizací dalších projektů jako Restaurace Eibenthal, pivovar Eibenthal, festival Gernická noc nebo hospoda U Medvěda.

Pan J.– Muž ve věku cca 55 let, narozený v Pelhřimově, momentálně žijící v Rovensku. Zaměstnan v psím útulku v Gerniku.

Pan C.– Muž ve věku 58 let, narozený ve Vršaci, žijící a pracující v Olomouci. Jeho předci jsou emigranti z Klobouků u Brna, kteří se usadili ve Velikém Središti. Člen České besedy Vršac (před 3 lety se vzdal její vedení). Snaží se získat české občanství. S panem C. jsme vedli rozhovory po telefonu.

Pan K.2 – Muž ve věku cca 80 let, žijící v Gerniku, kde se narodil. V 70. letech pracoval v Karlových Varech. Hovoří až pěti jazyky. Jeho synové žijí v České republice. Velmi rád zpívá.

Paní K. – Žena ve věku cca 35 let, pocházející ze Všeradic, momentálně půl roku žijící v Gerniku, kde působí jako učitelka češtiny. Češtinu jezdí doučovat také do Svaté Heleny.

Pan Š.2 – Muž ve věku cca 50 let, narozený ve Svaté Heleně, kde celý život bydlí se svou matkou, se kterou se stará o hospodářství (pole, stádo koz, prasata, kráva, hejno hus). Ve volném čase pálí slivovici a jeho koníčkem je jeskyňářství.

Pan J. – Muž ve věku 18-20 let, žijící v Rovensku, kde vychodil základní školu. Střední školu absolvoval v Temešváru. V době našeho setkání tvrdil, že se na rozdíl od ostatních krajanů jeho generace emigrovat nechystá, jelikož prý pracuje v lese a baví ho to. Dnes již údajně žije v České republice, stejně jako většina jeho vrstevníků.

Pan JK. – Muž ve věku 70 let, žijící celý život v Eibenthále, kde také píše místní kroniku. Napsal také knihu *Vyprávění o Banátu – povídaní s Janem*.

II. CHARAKTERISTIKA OBLASTI

2.1 Geografické vymezení

Banát je historicko-geografická oblast v jihovýchodní Evropě o rozloze přes 27000 km², rozkládající se na území tří států: Maďarska, Rumunska a Srbska. Rumunská část Banátu se skládá ze žup Timiș, Caraș-Severin, Arad z částí žup Mehedinți a Mureș. Srbská část se pak z většiny nachází v autonomní provincii Vojvodina a z menší v Bělehradském regionu. Severní a nejmenší část leží v Maďarsku. Oblast Banát se nachází v části Panonské pánve ohraničené řekami Dunaj na jihu, Tisa na západě, Mureș na severu a pohořím Karpaty na východě. Rumunská část je převážně hornatého terénu, známého jako Banátské hory, zatímco část v Srbsku je nížinou. České vesnice jsou okolo koncentrovány na srbsko-rumunském pohraničí, podél Dunaje, tedy v Jihobanátském okruhu.

Podél Dunaje, v soutěsce zvané Železná vrata, leží v rumunské části české vesnice Eibenthal (Tisové Údolí), Bígr, Rovensko, Gerník, Svata Helena a vzdálenější Šumice. V srbské části pak Češko Selo (Ablian, Fabián) a srbské obce s početnou českou menšinou Bela Crkva, Kruščice a Veliko Središte u města Vršac (Gecse 2013: 11-14).

2.2 Etnografické vymezení

Banát je domovem mnoha národností a etnických menšin. Kromě původních Rumunů a českých kolonistů do dnešního rumunského Banátu v průběhu 18. století, tedy století před příchodem Čechů, imigrovalo přes 80 000 osob německé, francouzské, italské, španělské, bulharské, maďarské, slovenské a ukrajinské národnosti (Gecse 2013: 27-30). Ve 14. století se zde usadili Chorvaté, tzv. Karašované, a po bitvě na Kosově poli v roce 1389 také Srbové. V Banátu srbském pak kromě Čechů a Srbů žijí také Rumuni, Maďaři, Slováci, Makedonci a Romové. V obou částech Banátu zůstaly ještě zbytky jiných etnických skupin, jako Turci, Židé a Cikáni. České etnikum si ze všech etnik v Banátu udržuje svou zachovalou komunitu s tradičními hodnotami dodnes.

2.3 Historie Banátu

Ve starověku byl Banát územím obývaným Dáky a Gétý, tedy Dácií až do roku 106, kdy římské legie vedené císařem Trajánem Banát kolonizovaly. Za vlády římského císaře Aureliána došlo k úpadku Říše římské, což donutilo římské legie Dácii opustit (Filip 2014: 7). Avšak romantizace obyvatelstva v této oblasti probíhala stále, což mělo za následek pořímsštění a vymizení dáckého obyvatelstva.

V 6. století na území Banátu začali přicházet Slované, v 9. století se pak stalo součástí Bulharské říše, která asimilovala slovanské obyvatelstvo a stala se tehdejším centrem již christianizované slovanské kultury. Od 11. století si Banát podmanilo Uherské království až do dobytí oblasti Turky v roce 1552 (Gecse 2013: 15).

Banát byl součástí Osmanské říše až do roku 1716, kdy byli Turci z Banátu vyhnáni, a následného uzavření Požarevackého míru, který v roce 1718 ukončil pro Turky prohranou válku s Rakouskem. V té době byla rakouskými úřady vyhlášena oblast zvaná Militärgrenze (česky vojenská hranice), jejíž součástí byl i Banát, který tak připadl pod správu Habsburské monarchie. V roce 1754 pak bylo úředně ustanoveno nové vojenské hraniční pásmo vedoucí podél Dunaje, přičemž bylo nutné umístit do této oblasti vojenské oddíly, které chránily hranici před častými nájezdy Turků (Gecse 2013: 15).

Od roku 1779 se válkou zničený a téměř liduprázdný Banát dostává pod moc Uherské vlády. Kromě dvanácti let po revoluci v roce 1848, kdy padnul pod vládu Habsburské koruny, zůstal Banát součástí Uherska až do roku 1918, kdy na měsíc vznikla tzv. Banátská republika, kterou Uhersko uznalo. Od roku 1919 byl pak rozdělen pod správu zemí, pod kterou zůstává až dodnes, tedy Rumunska, Maďarska a tehdejší Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (později Jugoslávie, dnes Srbsko) (Borecký, Herrmannová, Kopal, Novotná in Kokaisl 2009: 242).

III. HISTORIE

3.1 Historie českých kolonií v Banátu

První zmínky o českých kolonistech pocházejí již z roku 1778, kdy do Nové Moldavy přišlo několik rodin, které sice přišly z Čech, ale byli to Němci. První kolonisté s českou národnostní příslušností začali přicházet až o několik let později. Důvodů pro odchod do z Čech do jiné země bylo několik, většinou však kvůli ekonomické, politické, sociální i náboženské situaci. České rodiny se do Banátu stěhovaly dobrovolně, za údajným „lepším životem v zemi zaslíbené“, tak byly i nuceně vyhnáni a deportováni na nucené práce. Jelikož osadníci v těchto letech nepřekročili hranice, tudíž se stěhovali do nových domovů uvnitř jednoho státu, tedy Rakouska-Uherska, jedná se o proces migrace vnitřní. (Gecse 2013: 33-34).

3.2 První vlna osídlení

Osudy českých osadníků Banátu se začaly psát v roce 1822 nedaleko Vídně. Maďarský dřevopodnikatel Iosif Magyarly (Čechy nazývaný Mandžárli či Manžáry) si od vojenských úřadů pronajmul rozsáhlé území lesa v okolí Nové Moldavy, kam za účelem těžby dřeva naverboval velké množství Čechů, kteří byli Magyarlyho agenti úspěšně nalákáni do tehdy neobydlené až pusté části Banátu. Agenti prováděli nábor v okolí Červeného Kostelce, Uhlířských Janovic, Sázavy, Čáslavi, Českého Brodu, Boleslavi, Kouřimi, Kolína, Pardubic a Hradce Králové. Náborovým osadníkům slibovali výdělek, přiděl půdy a život osvobozený od roboty a vojenské služby (Filip 2014: 27).

První čeští kolonisté se začali v Banátu objevovat v letech 1823-1824, přičemž okamžitě zjistili, že sliby Magyarlyho a jeho agentů o lepším životě nebyly tak pravdivé. První dvě skupiny českých rodin cestovaly dva měsíce na vozech tažených voly přes Vídeň a maďarskou pustu (Gecse 2013: 34). Při příjezdu do cíle na ně místo krajiny, která měla být podle Magyarlyho agentů “zemí zaslíbenou“ čekala zalesněná, hornatá a z důvodu tenké vrstvy zeminy nepříliš úrodná krajina s těžkými podmínkami pro život. Přesto se kolonisté pustili do kácení lesů, přepravy dřeva, pálení uhlí a stavby prvních obydlí, která byla zprvu jen zemnice. Tak vznikly první dvě etnicky homogenní osady Elizabeta (česky

též Svatá Alžběta nebo Lizabeta, rumunsky Sfânta Elizabeta, německy Sankt Elisabeth nebo Elisabethfeld) a Helena (či Svatá Helena, rumunsky Sfânta Elena, německy Sankt Helena) údajně pojmenované podle dcer Magyarlyho (Gecse 2013: 34).

Obavy z nevýhodného zisku z těžby dřeva však Magyarlyho přiměly Banát nečekaně opustit a nechat kolonisty napospas divočině bez práce a pracovního nářadí potřebného k práci v lese. Obyvatelé obou českých vesnic se proto v roce 1826 obrátili na vojenskou správu s žádostí o přijetí do hraničářských oddílů 13. rumunsko-banátského pohraničního okruhu (Svoboda 2006), Valašsko-ilyrského pluku s velitelstvím ve Weisskirchenu (srbsky Bela Crkva), ke kterému byly posléze obě vesnice přiřčleněny. S tímto přiřčleněním získali i výhody v podobě deseti let osvobození od daně z úrody, z pozemků, které byly odlesněny, a sedm let z pozemků zbavených křovin. V Elizabetě začal z důvodu vykácení lesa nad pramenem vysychat potok, proto se od roku 1829 obyvatelé začali stěhovat, povětšinou do 2 km vzdálené Svaté Heleny až do roku 1847, kdy Elizabeta oficiálně zanikla. (Gecse 2013: 35).

3.3 Druhá vlna osídlení

Druhá kolonizační vlna již byla v režii rakouských vojenských správních orgánů, které potřebovaly posílit obranu hranice na levém břehu Dunaje v jižním Banátu před možnými nájezdy tureckých vojsk z jihovýchodu. Do liduprázdného pohoří Almáš tak bylo z Čech posláno kolem 1500 rodin českého a německého původu. Osadníci se plavili z Vídně na vorech po Dunaji.

V letech 1827-1828 byla vojenskými úřady v Almášském pohoří určena místa a českými kolonisty následně založeny osady Gerník, Rovensko, Bígr, Eibentál, Šumice, Nová Ogradena, Frauvižn a Poňaska. České rodiny také dosídlily osadu Nová Župánek, kde se posléze asimilovali s populací převážně německé a rumunské národnosti. Čeští kolonisté přicházející s druhou kolonizační vlnou pocházeli z jihozápadních (Klatovsko), západních (Domažlicko, Plzeňsko, Plasko), středních (okolí Prahy, Kladensko, Berounsko, Hořovicko, Slánsko, Českobrodsko, Kouřimsko, Příbramsko), středovýchodních (Kolínsko, Kutnohorsk, Čáslavsko), východních (Pardubicko, Královéhradecko, Chrudimsko) a severovýchodních (Jaroměřsko) Čech (Svoboda 2006).

V roce 1831 vypadal stav českého osídlení v nově založených českých osadách v Rumunsku takto:

Gerník (rumunsky Gârnic, německy Weitzenried) – 469 osob

Rovensko (rumunsky Ravensca)– 237 osob

Bígr (rumunsky Poiana Bigăr, německy Schnellersruhe) – 266 osob

Eibentál (česky též Tisové Údolí či Jeventál, německy a rumunsky Eibenthal) – 356 osob

Frauvízn (německy Frauenwiese, rumunsky Poiana Muierii) – 186 osob

Šumice (rumunsky Șumița) – 123 osob

Poňáska (český též Paňásek, rumunsky Poneasca, německy Schönthal – „krásné údolí“) – 281 osob.

(Gecse 2013: 37).

3.4 Migrace

Po několika letech se již mnoho českých rodin, kvůli těžkým životním podmínkám, neschopností se přizpůsobit novému prostředí a lhostejností místních úřadů, rozhodlo své osady opustit. Někteří z obyvatel se vydali na dlouhou cestu zpět do Čech pěšky, jiní se odstěhovali do blízkých rumunských obcí, do Bulharska, dokonce i do Ameriky.

Při těchto událostech také začali první čeští osadníci emigrovat na území dnešního srbského Banátu, a to především obyvatelé osady Poňáska, která ležela vysoko v horách a podmínky pro život v ní byly ze všech nejtěžší a po rychlém vyčerpání zdrojů v okolí osada zanikla. Mnoho osadníků se tak usadilo v okolí města Bela Crkva, především v srbské vesnici Kruščica (česky Kruščice). Asi 8 kilometrů východně od Kruščice v neobydlené oblasti nazývané Ablian pak byla v roce 1837 českými osadníky založena stejnojmenná osada, které však její obyvatelé říkali Fabián, již od roku 1946 známá jako Češko Selo (srbsky Česká Ves). „Zájem českých migrantů vyvolalo i město Bela Crkva. Zde se Češi objevovali již v 18. století, vždy se však jednalo o lidi vzdělané a zámožné,

protože za získání domovského práva se musel zaplatit značný poplatek“ (Borecký, Herrmannová, Kopal, Novotná in Kokaisl 2009: 230).

Po zániku Elizabety v letech 1829-1832 se několik rodin přestěhovalo mimo vojenskou hranici do srbské vesnice Veliko Središće poblíž města Vršac, kde v místní latifundii založily malou českou osadu (Gecse 2013: 40). O století později se přibližně dvacet rodin z Gerniku nastěhovalo do vzdálené vesnice Gaj, poblíž města Kovin (Borecký, Herrmannová, Kopal, Novotná in Kokaisl 2009: 230).

3.5 20. století

Dvacáté století v Banátu bylo obdobím ve znamení mnoha změn, stěhování a hlavně dvou světových válek, komunistické diktatury a občanské války v Jugoslávii, které se dotkly i českých krajanů jak v Srbsku, tak v Rumunsku. V roce 1907 se Banát dostal pod Uherskou správu a lidé tak byli nuceni mluvit pouze maďarsky. V důsledku maďarizace byli čeští kněží a učitelé zbaveni svých pozic a mnozí z nich byli vyhnáni. „V první čtvrtině 20. století odcházeli naši krajané z rumunského Banátu také do Jižní (Argentina, Brazílie) a Severní (USA) Ameriky, Srbska (Češko Selo, Kruščica, Gaj, Veliko Središće, Veliko Gradišće, Bela Crkva, Vršac) a Bulharska (Vojvodovo, Sasek)” (Svoboda 2006).

S vypuknutím první světové války byla vyhlášena mobilizace a muži ve věku 18 až 50 let museli narukovat. Čeští vojáci z Banátu byli posíláni především na frontu do Srbska a Itálie. Válečná habsburská krize měla tvrdý dopad na hospodářství v Banátu. Rolníci byli nuceni odevzdávat velkou část své úrody armádě. Kostelní zvony byly roztaveny za účelem výroby zbraní (Gecse 2003: 87-99). Ke konci války bylo území okupováno srbskými vojsky a po jejím konci bylo v rámci Trianonské smlouvy rozděleno mezi Rumunsko a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Pavlásek 2015: 11).

Na srbské straně, tedy na území tehdejšího Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (později Království Jugoslávie) začaly vznikat první krajanské spolky. Ve vesnici Bela Crkva vznikla v roce 1922 Česká národní knihovna, jež byla první zdejší českou institucí. Později se tato instituce rozčlenila na České besedy (Linda 2008: 40). V Rumunsku vznikl první krajanský spolek až v roce 1990, a to Demokratický svaz Slováků a Čechů v Rumunsku (DSSČR), zastupující českou a slovenskou menšinu.

Za druhé světové války bylo území Banátu rozděleno mezi autonomní oblast Banát, která byla pod správou nacistického Německa a Rumunsko. Srbsko bylo nacisty okupováno, zatímco Rumunsko se ke třetí říši přidalo a bojovalo po jejím boku. Mnoho banátských Čechů tak bylo oblečeno do německých uniforem a posláno na frontu. Někteří mladí Češi vstoupili do jednotek Waffen – SS (Gecse 2013: 104).

V roce 1944 Rumunsko kapitulovalo a přidalo se na stranu Sovětského svazu, po jehož boku bojovalo proti nacistům. V září 1944 tak byl Banát zcela osvobozen od nacistické nadvlády. (Gecse 2013: 111). Autonomní oblast Banát zanikla a stala se součástí autonomní oblasti Vojvodina v rámci federalizované Jugoslávie.

Po válce se tedy Banát rozpínal na území dvou nově vyhlášených socialistických zemí – Socialistické federativní republiky Jugoslávie až do roku 1992 a Rumunské lidové republiky, která byla v roce 1965 reformována Rumunskou socialistickou republiku. Období komunismu znamenal další rozdělení srbského a rumunského Banátu. Zatímco v Jugoslávii vládl „volnějš“ socialistický režim v čele s Josipem Brozem Titem, Ceaușescův režim v Rumunsku se takto nazvat nedá. Mezi těmito dvěma státy vznikla přísně střežená hranice vedoucí podél Dunaje a menší řeky Nery. Mnoho lidí tak při snaze překročit tuto hranici zahynulo, a to jak utonutím, tak zastřelením rukou pohraniční stráže. Svědectví některých krajanů vypráví o pašeráckých stezkách, po kterých se do Rumunska pašovala nafta.

Nástup komunismu v Rumunsku přinesl krajanům mnoho nepříjemností. Úřady se české menšině nevěnovaly a situace se začala postupem času výrazně zhoršovat. Někteří Češi byli často perzekuováni, pokud mluvili česky a hlásili se ke svému původu. To vedlo k emigrační vlně krajanů v roce 1948 (Doležal, Hajný, Hejduková, Matiášek, Nádvořníková, Panská, Procházková, Židková in Kokaisl 2009: 39-40).

V roce 1989 v Rumunsku komunistický režim padl a hospodářská i politická situace se tak zlepšila. Na druhé straně v Jugoslávii však v 90. letech vypukla občanská válka, která měla za následek vysokou inflaci. To vyvolalo další překračování srbsko-rumunské hranice, avšak tentokrát na druhou stranu – do Rumunska. Občanská válka v Jugoslávii se autonomní oblasti Vojvodina sice vyhnula, ale někteří Češi žijící v srbském Banátu se tohoto konfliktu zúčastnili. Zajímavostí je, že první obětí této války byl také Čech, který zahynul v první části celého konfliktu, takzvané slovinské válce (Irović in Havel 2020: 55).

3.6 Reemigrace

Během dvacátého století došlo v Banátu hned k několika vlnám reemigrace, při kterých se krajané vraceli zpět do své původní vlasti, tedy do Čech. První vlna proběhla v roce 1918 po zániku Rakousko-uherské monarchie a vzniku Česko-slovenského státu. Do vlasti Čechů a Slováků tak během této první vlny z Banátu reemigrovalo údajně až kolem 200 tisíc osob (Vaculík 2007: 27-28).

Druhá reemigrační vlna proběhla po druhé světové válce a byla z mnoha hledisek mohutnější a důležitější. Byla vyvolána roku 1947 takzvanou *Dohodou o transferu rumunských občanů a bezdomovců*, uzavřenou mezi Československem a Rumunskem (Heroldová 1983: 242). Po poválečném násilném odsunu Němců ze Sudet zůstaly jejich vesnice poloprázdné a bylo potřeba je znovu obydlet. „Reemigrantům se slibovalo, že dostanou tolik půdy, kolik v Rumunsku zanechají... Reemigrace měla sociální charakter. Eliminovala majetnější krajany a zjednodušovala i sociálně profesní strukturu reemigrantů. V českých vesnicích v Banátě pomáhal odchod části přebytečných obyvatel a přenechání jejich půdy zbylým Čechům do určité míry řešit sociální situaci“ (Heroldová 1983: 242). Většina reemigrantů se usadila především v Chebu, který se stal jejich hlavním táborem (Gecse 2013: 116). Nutno podotknout, že tyto dvě vlny se však týkají pouze rumunské části Banátu.

S pádem komunistických režimů v roce 1989 se spustila další vlna reemigrace, která v podstatě stále probíhá. Ta se ale na rozdíl od předchozích vln nedá označit za skupinovou, ale spíše za individuální či rodinnou, na základě vlastní iniciativy migrantů. Ti si celou cestu plánují a hradí sami, bez jakékoli pomoci českých nebo jiných úřadů (Kreksl, Freidingerová 2016: 220). Tato vlna je především důsledkem urbanizace. Do nejen českých měst se stěhují především mladší generace za účelem vzdělání, zaměstnání a celkově moderního způsobu života, kterého se v Banátu dosáhne těžko.

IV. EKONOMIKA

4.1 Zemědělství a chov hospodářských zvířat

Nejdůležitějším zdrojem obživy krajanů z obou částí Banátu je již od jejich samotného příchodu bez pochyby zemědělství. Z místních tam pole, stádo, zahradu či jen krávu vlastní prakticky každý s výjimkou jedinců žijících ve městech jako Vršac, Bela Crkva nebo Nova Moldava. Zatímco na rumunské straně jsou v hornatém terénu podmínky k obdělávání půdy o něco složitější, v nížinách na srbské straně jsou vlastně ideální. To se týká i kvality půdy. Okolo většiny rumunských vesnic byla dost tenká vrstva zeminy, někde písčitá či jílovitá. Většina hospodářské půdy tak byla získána klučením okolních lesů. Přesto je zde rozšířené pěstování brambor, ovsa, kukuřice, žita, pšenice a ovoce (Gecse 2013: 132-133). České vesnice okolo srbského města Bela Crkva se však nachází ve velmi úrodných nížinách. Krajané se tam živí výhradně zemědělstvím – prosperuje zde pěstování pšenice, kukuřice, slunečnice a ovoce (Borecký, Herrmannová, Kopal, Novotná in Kokaisl 2009: 257). K obdělávání polí sloužily pivozy tažené koňmi, voly nebo kravami. Ty však byly postupem času nahrazeny traktory a další zemědělskou technikou. Mnoho zemědělců tak prodalo koně, aby si mohli dovolit koupit traktor. Obilí dnes jen zřídka sečou srpem nebo kosou, většinou jsou používány sekačky a kombajny.

Chov hospodářských zvířat patří stále k nejdůležitějším činnostem krajanů. Mezi nejrozšířenější patří chov skotu a prasat. Krávy se chovají především pro mléko. Pro banátské Čechy v Rumunsku má velký význam také chov koní. (Gecse 2013: 153-155). Další hospodářská zvířata, která jsou krajané v Banátu, chována jsou slepice, husy, kozy a ovce. Zejména na srbské straně je pak výrazně rozšířeno včelařství. Do Rovenska se v roce 2013 nastěhoval pár z Čech, živící se sběrem, zpracováváním a prodejem lanýžů, které jsou v Rumunsku vyhlášené již po staletí. Několik Čechů z obou stran Banátu se také živí rybolovem v Dunaji.

4.2 Řemesla

Další základní činností, které se krajané věnují již od svého příchodu do Banátu je řemeslnictví. Dovednosti se předávaly z generace na generaci, přičemž vznikaly dynastie truhlářů, kovářů, tesařů, ševců nebo zedníků. V českých vesnicích je však podíl řemeslníků odhadován jen na 5% obyvatelstva (Gecse 2013: 157). V dnešní době řemesel oproti minulosti výrazně ubývá. Stále se ale na některých místech pletou koše a nůše či okovávají krávy a koně. Pan K2., stejně jako mnoho dalších krajanů, má na svém dvoře kovárnu, ve které stále čas od času se synem ková. Vyhlášená je také pekárna v Gerniku a v nedaleké voděnici (typický banátský vodní mlýnek). V současné době se v Eibentalu staví pivovar, jehož provoz by měl započít na přelomu roku 2021/2022. Bude se jednat o první český pivovar v Rumunsku.

4.3 Obchod

Přestože nemají krajané velký přebytek, dochází mnoho z nich jednou až dvakrát do týdne se svými produkty na trhy do blízkých měst. V Rumunsku převážně do Oršavy, Nové Moldavy, Oravity, Karansebeše, Berzsáky nebo Herkulových lázní, v Srbsku pak do Bele Crkve a Vršace. Na trzích pak prodávají svou úrodu, vejce či mléko nebo výrobky z vlastních zdrojů, jako například máslo, sýry, smetanu, pálenku, víno nebo látku. Často se prodávají také slepice a dobytek. V minulosti chodily na trhy hlavně ženy, které svůj sortiment vláčely v nůších (Gecse 2013: 197). Přesto, že se dnes obchod velmi zmodernizoval, můžeme tyto ženy s nůšemi potkat stále, což je vzhledem k náročnému terénu a vzdálenostem vesnic od měst v rumunském Banátu velice úctyhodné.

4.4 Turismus

Z antropologického hlediska je důležité odpovědět si na otázky: „proč do Banátu turisté jezdí a co je tam vlastně láká“. Barbora Půtová ve své knize *Antropologie turismu* zmiňuje pojem „etnický turismus“, v jehož průběhu dochází ke kontaktu návštěvníka s domorodci, k poznávání jejich tradičních kulturních zvyků, tradic, obyčejů a životního prostředí. Kultura domorodců tak slouží jako hlavní atrakce přitažlivosti (Půtová 2019: 37). Tato definice může být odpovědí na původní otázku, co přitahuje turisty do Banátu. Ostatně se jedná o stejné důvody, které do Banátu přilákaly mě. Během pobytu v terénu jsem i já byl ostatními (tedy místními i turisty) považován za turistu. Turisté mají k zájmům kulturních antropologů velice blízko, jelikož se v průběhu svého pobytu v terénu „zaměřují na poznávání každodenního života domorodců s cílem hlouběji poznat a pochopit normy a ideje hostitelské kultury“ (Půtová 2019: 38). Turista se v místní kultuře snaží zaměřit na segmenty kultury, které jsou mu známy z běžného života, ale jejich poznání a komparace v mezikulturní perspektivě mu obohacují jeho dosavadní poznatky (Goeldner, Ritchie 2006 in Půtová 2019: 38).

Studium turismu věnuje pozornost také na analýzu negativních a pozitivních dopadů turismu na domorodce, tedy hostitele a jejich kulturu a lokální prostředí (Nash 1996 in Půtová 2019: 59). Negativními sociálními a kulturními dopady se chápe segregace, asimilace, kulturní závislost, stereotypizace, ztráta autenticity, demonstrační efekt, komodifikace nebo sociálně patologické jevy jako je alkoholismus či prostituce (Cohen 1979a; Burns 1999; Mason 2003; Salazar, Graburn 2014 in Půtová 2019: 60). Za pozitivní dopady jsou pak naopak považovány vytváření pracovních příležitostí, zvýšení sociální mobility, revitalizace destinací aktivit, posílení kulturních zvyků domorodého obyvatelstva, místní kulturní identity a vědomí příslušnosti k lokální kultuře (MacLeod 2004; Chambers 2009 in Půtová 2019: 60). Z hlediska výše zmíněných příkladů můžeme usoudit, že turismus projevuje v Banátu dopady jak negativní, tak pozitivní, které však převažují. Jelikož se situace v tomto kontextu na srbském a rumunském území výrazně liší, je téma turismu v Banátu konkrétněji rozepsáno v následujících dvou podkapitolách.

4.4.1 Rumunská část

Turismus je v Banátu vcelku kontroverzní téma. Na jedné straně stojí přístup, že turismus krajanům pomáhá finančním výdělkem. Krajané tak nabízí turistům služby jako ubytování, jízdu na povozu či na koních, výlety nebo různé prohlídky. K tomu samozřejmě nabízejí své domácí produkty ve formě pálenky, masa, sýrů, medu, sirupů a dalších. Někteří krajané tak rozdělili svá obydlí a žijí v jedné místnosti, aby se zbytek místností mohlo použít na služby pro turisty. Ubytovaní je s plnou penzí – kromě chleba je vše z domácích produktů. Na straně druhé je však přístup, že místní lidé jsou z návalu českých turistů otrávení a nemají tak svůj klid. Pan J. tvrdí, že krajané „hrají na turisty jakési divadlo“. Chovají se k nim hezky, ale za rohem je pomluví. Toto někteří turisté a lidé žijící, ale nenarození v Banátu potvrzují, někteří zase vyvrací. Toto chování je však pochopitelné i dle Půtové, která tvrdí, že se jedná o dočasnou změnu – tedy takzvaný *kulturní drift*, při kterém dochází pouze během kontaktu hostitelů s turisty (Půtová 2019: 60). „Chování hostitelů a turistů se proměňuje po dobu trvání turistického pobytu. Po ukončení se mohou vrátit k původním hodnotám a životnímu stylu“ (Mathieson, Wall 1982 in Půtová 2019: 60).

Turisté začali do Banátu proudit po pádu komunistických režimů v roce 1989. Tenkrát se však jednalo o malé skupiny cestovatelů nebo trempů. V letech 2000-2001 byly české vesnice v Rumunsku (kromě Šumice, tam až v roce 2011) propojeny značenými turistickými stezkami, zřízenými Klubem českých turistů ve spolupráci s organizací Člověk v tísni a cestovní agenturou Kudrna. Člověk v tísni a cestovka Kudrna také vytvořili internetové stránky www.banat.cz, kde se mohou turisté dozvědět více informací o ubytování, turistických atrakcích nebo o pravidelné lince z České republiky do Sváté Heleny. V každé vesnici také stojí hospoda s krámkem, kde si lidé mohou nakoupit jak občerstvení, tak i různé suvenýry. Podle organizace Člověk v tísni přijede do Banátu za sezónu až 5000 turistů z Čech a nejschopnější místní si tak mohou vydělat až 200-300 tisíc korun (Banát.cz 2015).

Velkým krokem pro turismus v Banátu je organizace několika hudebních festivalů. Nejznámější a největším je Festival Banát konající se od roku 2012 v Eibentálu, pořádaný několika nadšenci z Čech za podpory místních a opět organizace Člověk v tísni. Na tento festival je vypraven vlak z Prahy do Oršovy, odkud jsou pak návštěvníci přepravováni lodí a autobusy do Eibentálu. Tam se ubytují buď u místních doma nebo ve festivalovém

kempu. V Eibentálu byly v důsledku zájmu o cestovní ruch také zřízena hospoda U Medvěda a restaurace Eibenthal, vedle které se staví i první český pivovar v Rumunsku. Další festivaly na rumunské straně probíhaly také v Gerniku či Bígru.

Konkrétním příkladem negativního dopadu turismu může být čím dál více rozmáhající se mototuristika. Otevřený terén Banátských hor je lákadlem na projížďky na čtyřkolkách a terénních motocyklech. Na místo se organizují i celé zájezdy s tímto cílem. Motocyklisté pak sjíždějí z vyznačených cest a pohybují se na polích, salaších nebo lesních cestách, které jsou pozemcích patřícím krajanům. Takové chování pak mívá nepříznivé dopady na životní prostředí jak krajanů, tak divoké zvěře žijící v okolí. Krajané však proti tomu, kromě občasným slovních stížností nijak nevystupují. Na druhou stranu si však několik krajanů zakoupilo čtyřkolky, využívají je ve prospěch usnadnění práce či prosté mobility po okolí. V hornatém terénu pak dojíždí na svá pole a salaše a ženou stáda dobytka na čtyřkolkách. Tudíž i tento druh turismu přinesl jisté pozitivum do života některých krajanů.

4.4.2 Srbská část

Srbský Banát však není tak turisticky frekventovaný, jako rumunský. Místo malebných kopcovitých výhledů tam turisty čeká spíše rovinná nížina a pole, tedy krajina podobná například té naší v Polabí. Přesto srbský Banát láká české turisty na několik míst. V Bele Crkve se například nachází česká cukrárna, která se v sezóně pyšní pravou českou zmrzlinou. Tu provozuje česká rodina, která se do Srbska přistěhovala v roce 2007.

Tvrzení o krajanech v Rumunsku, kteří nejsou z návalu turistů nadšení a „hrají na ně divadlo“ se krajanů v srbském Banátu určitě netýká. Jsou nadšení za každou návštěvu z Čech, se kterou mohou prohodit pár slov v jejich mateřském jazyce. Místní si pozvou kolemjdoucího turistu domů nikoli kvůli výdělku za ubytování a stravu, ale třeba jen na popovídání u kávy a sladkého zákusku. Taková byla například moje zkušenost s paní M. v Českém Selu.

V Českém Selu každý rok probíhá festival Paprikašijáda, ve kterém místní soutěží ve vaření kuřecího paprikáše. Na Paprikašijádě vystupuje také několik hudebních souborů

jak z Čech, tak ze Srbska. Od roku 2019 je organizace Paprikašijády spojena s Festivalem Banát, díky čemuž se festival v Českém Selu dostal do většího povědomí v České republice a na místo tak dojíždí více návštěvníků. Po festivalu se stal také tradicí fotbalový zápas v Kruščici, ve kterém proti hrají místní krajané s českými návštěvníky. V roce 2020 se u jezera v Bele Crkve uskutečnil festival Srbský Banát pod taktovkou organizace Rada pro českou národní menšinu (srbsky *Nacionalni savet češke nacionalne manjine*) a za podpory Ministerstva zahraničních věcí (Velvyslanectví České republiky v Belěhradě 2020). Na takovýchto kulturních akcích využívají návštěvy českých turistů i místní Srbové, kteří tam prodávají své domácí výrobky, především rakiji (pálenka).

V srbském Banátu, především v Českém Selu, působí od roku 2013 mládežnický spolek Hnutí Brontosaurus, který zde realizuje své aktivity. Hnutí Brontosaurus v rámci projektu „Malé Česko za Dunajem“ pečuje o místa, která jsou vzácným kulturním i přírodním dědictvím. Aktuálně se zaměřuje na rozvoj šetrného turistického ruchu v srbském Banátu. V Českém Selu se každý rok pořádá dobrovolnický tábor, během kterého dobrovolníci pomáhají krajanům s údržbou vesnic a okolí. Plánem do budoucna je průzkum a projektování turistických tras a následné propojení srbského a rumunského Banátu pomocí turistické stezky vedoucí z Kruščice do Gerniku. K prospěchu rozvoje turistického ruchu v českých vesnicích v srbském Banátu byly zřízeny i internetové stránky www.srbskybanat.cz.

4.5 Ostatní

Významným způsobem obživy banátských Čechů bylo hornictví. Již od roku 1878, po zrušení Vojenské hranice, se hornictví stalo převážným zdrojem obživy českých krajanů. Nejznámější byly doly v havířské osadě Baia Noua (česky Nový důl, místními nazýván spíše maďarským názvem Ujbánya), ležící asi 5 km severovýchodně od Eibenthálu, kde se těžilo černé uhlí (Svoboda 2006). Důl byl však v roce 1990 uzavřen, což mělo za následek úpadek životní úrovně v českých vesnicích a masivní odchod mládeže za prací do měst, především do České republiky. Další doly v Banátu, ve kterých pracovali čeští horníci byly Anina (uzavřen po výbuchu v roce 2005), Kozla (uzavřen v roce 1998), Nová Moldava (uzavřen v 1995) a důl v Bígru (uzavřen v roce 1993) (Gecse 2013: 183-

194). Dalšími zdroji obživy českých krajanů v Banátu, které stojí za zmínku, jsou například práce v lese nebo hudba.

V. KULTURNÍ ASPEKTY

5.1 Etnická identita

České etnikum zastupuje v Rumunsku a v Srbsku téměř početnou menšinu. Většina etnických Čechů žije právě v Banátu. Dle rozdělení typů etnických menšin od Leoše Šatavy lze Čechy v Banátu zařadit do částí „státních národů“, žijící mimo mateřskou zemi v jiných státních útvarech (Šatava 2009: 31). Takřka všichni místní Češi se ke své národnosti hrdě hlásí.

Mezi majoritními etniky jsou dnes přijímáni velmi kladně a neexistuje zde téměř žádná rivalita. Zkrátka, Češi jsou v Banátu vážení a všichni k nim přistupují kladně, na rozdíl třeba od Maďarů, či Němců. Na obou stranách však dochází k různým asimilačním procesům. Nejčastějším důsledkem jsou smíšená manželství, ke kterým dochází na obou stranách, především však na té srbské. A to i přesto, že endogamnost byla pro první české přistěhovalce charakteristickým znakem a formou, jíž se aktivně bránili asimilaci. Ono „češství“ se pak z dalších generací potomků těchto smíšených manželství vytrácí. Například na Paprikašijádě v Českém Selu jsem potkal osmnácti letou dívku, pocházející z Krušcice. Tvrdila, že její otec je Čech a matka Srbka. Češtinu však tolik neovládá, jelikož se u nich doma mluví hlavně srbsky. V rozhovoru vedeném v angličtině se pak dozvídám, že na její etnické identitě jí vlastně ani tolik nezáleží. Venkovské konzervativní prostředí má však na sílu integrity a asimilační tlak podstatný vliv (Heroldová 1964: 369). V prostředí městském by taková komunita nejspíš už dávno zanikla.

Etnická příslušnost se však nerovná státní příslušnosti. Na banátské Čechy je ve svých rodných zemích nahlíženo jako na etnickou menšinu, ale v České republice, tedy domovině jejich národnosti jsou úřady nebo i veřejností považovány za Rumuny či Srby. To reemigranti řeší téměř složitým procesem změny státního občanství, jako například jeden z mých respondentů, pan C.

Jedinečnost již zmiňovaného češství v Banátu formují kulturní aspekty, kterými se místní Češi odlišují od majorit a čelí tak postupné asimilaci. Těm jsou věnovány následující kapitoly.

5.2 Jazyk

Znalost českého jazyka je hlavní vlastností, kterou mají všichni krajané společnou. Zjedná se také o jeden ze základních prvků etnické identity všech Čechů. Čeština se během posledních 200 let však výrazně vyvíjela. V izolovaném prostředí Banátu má kompaktní české obyvatelstvo oproti českému jazyku na území Čech, Moravy a Slezska zřetelný starobylý ráz (Skulina 1978). Jazyk banátských Čechů je ovlivněn zejména učiteli a kněžími z Čech a také dalšími jazyky, s nimiž se kolonisté setkali (Gecse 2013: 323). Krajané používají mnoho výrazů přejatých z cizích jazyků. Nejčastěji se v banátské češtině objevují germanismy a samozřejmě také výrazy z jazyků zemí, kde se české kolonie nacházejí, tedy rumunštiny a srbštiny, což má zásadní vliv na charakteristiku krajanské mluvy. Zřídka používají i výrazy přejaté z maďarštiny či romštiny. Česká kolonizace Banátu tak dala vzniknout škále unikátních dialektů češtiny, jež v Čechách, na Moravě či ve Slezsku prakticky nemůžeme zaslechnout, pokud se nepotkáme s rodilým krajanem.

Dialekty jednotlivých vesnic se od sebe liší. Na rumunském území sice na poslech nepatrně, ale i tak je bohemista Slavomír Utěšený rozdělil do tří skupin, a to podle převažujících dialektálních rysů češtiny.

1. Gerník a Bígr – západočeské rysy
2. Eibenthal, Šumice a Rovensko – středočeské rysy
3. Svatá Helena – středočesko-severovýchodní rysy

(Utěšený 1964: 27-28 in Vyskočilová 2014:

14).

V Rumunsku je český jazyk izolován na převážně rumunsky mluvícím území, tedy území jazyka románského. Místní čeština jako taková však není rumunštinou nijak zvlášť ovlivněna, kromě příležitostného používání rumunského slovosledu (občas jiné řazení podstatného a přídavného jména) nebo přebírání některých rumunských slov (Skořepa 2014). Pan JK. vypráví, že on a jeho generace museli zamlada mluvit hned několika jazyky. „*Tady každej obyvatel mluvil pět řečí – v Eibenthále. Který byly různý. Protože doma mluvili česky, jako každý to se naučil od malinka. A abych se mohl do susední vesnice – Tisovice, Plavisovice, Dubová koupit prasátko, kozu, krávu nebo já vím, co dalšího potřebovat koupit. Tak muset se s nima domluvit, to byli Rumuni. Abych šel do*

sousední vesnice Svinice nebo Lubková, tak už umět srbsky. A úřední řeči byly německá nebo maďarská. To každý mluvil,“ vypráví pan JK. o svém mládí.

Na srbské straně je tomu jinak a je to výrazně znatelné. Srbština jako slovanský jazyk je češtině příbuzná. Čeština v srbském Banátu je tak srbštinou do značné míry velmi ovlivněna. Příbuznost srbštiny s češtinou však není jediným faktorem tohoto ovlivnění. Jde také o intenzivní soužití v jedné obci se Srby, jako je tomu například v Kruščici. Velmi nápadný je tak vliv srbského přízvuku, který je mnohem silnější než český. Dalším důležitým faktem je, že se po řadu let čeština v srbském Banátu vůbec nevyučovala, a to ani nedobrovolně (Utěšený 1970). Všechny tyto faktory mají za následek postupné vymizení češtiny ze srbského Banátu. Mladí lidé s českými kořeny česky rozumí, ale moc nemluví. Posledním místem, kde zůstala čeština primárním jazykem v srbském Banátu je kostel. Doma mluví česky pouze hrstka lidí nejstarší generace.

Zvláštní podoba moravského interdialektu je ke slyšení u krajanů ve vesnici Veliko Srediště, kteří jsou evangelíci původem z jižní Moravy, převážně z Klobouků u Brna (Utěšený 1970; Pavlásek 2020: 31).

Během rozhovorů s krajaný, především těmi srbskými, se občas stalo, že si nemohli vzpomenout na určitá česká slova, či nerozuměli některým výrazům, které jsem já používal. Snažil jsem se tedy držet „standardní“ češtiny, tedy sice obecné češtiny, nýbrž bez použití některých slangových výrazů nebo výrazů modernější obecné češtiny, kterým by krajané nemuseli rozumět.

5.2.1 Výuka češtiny

Učitelé češtiny jsou z České republiky do Banátu vysíláni Domem zahraničních věcí, tedy institucí fungující pod záštitou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva zahraničních věcí České republiky. Český jazyk se v rumunském Banátu se vyučuje v českých krajauských základních školách, které jsou prakticky v každé vesnici. Tyto školy navštěvují žáci od 6 let a vyučování všech předmětů prvního stupně základní školy probíhá v češtině. Na základních školách v Rumunsku navštěvují devět ročníků povinné školní docházky, avšak na rozdíl od školského systému v České republice zde navštěvují nultý až osmý ročník. Čeština se vyučuje po celou povinnou docházku základní školy. Kromě několika výjimek ze smíšených manželství je čeština primárním jazykem,

kterým většina z žáků mluví doma a učí se ji prakticky od narození. Do školy tak nastupují se základní znalostí svého mateřského jazyka. Rumunština je pro ně vedlejší jazyk, který se učí ve formě cizího jazyka. Od roku 2020 se kvůli pandemii koronaviru školy zavřely, tak vyučování probíhá především online formou. Žáci k Vánocům obdrželi tablety, které byly zakoupeny Demokratickým svazem Slováků a Čechů v Rumunsku. Zároveň však někteří učitelé dochází do domovů, kde žáci žijí a vyučují je tam. Na kurzy češtiny dobrovolně dochází několik středoškolských studentů ve věku 15-18 let. Jedna z krajanek, která absolvovala krajskou základní školu a následně i dobrovolné kurzy se dnes dokonce živí překladatelstvím z češtiny do rumunštiny. Dvakrát do roka také vychází časopis *Okénko*, do kterého žáci píšou zážitky z vyučování, soutěží, výletů nebo různých společenských akcí. Na vydávání tohoto časopisu se podílí sami učitelé společně s žáky.

Na srbské straně Banátu je všemu opět zcela jinak. Děti pocházejí ze smíšených rodin a primárním jazykem je pro ně srbština. Čeština se vyučuje na školách v Kruščici, Bele Crkvi a Vršaci a v mateřské škole v Kruščici. Na rozdíl od krajských škol v Rumunsku se zde čeština vyučuje na klasických základních školách jako dobrovolný předmět, tedy jako cizí jazyk. Česky se kromě dětí ve škole učí i dospělí. Nejstarším je okolo 80 let. Tyto výuky většinou probíhají na organizovaných schůzích spolku Českých besed. V takzvaných Českých domech se lidé scházejí jednou týdně na výuku češtiny, která probíhá ve formě nauky české gramatiky, zpívání či společné diskuze členů.

Čeští i krajanští učitelé v rumunském a srbském Banátu jsou mezi sebou ve spojení a organizují různé společné aktivity a události.

Na otázky k tomuto tématu mi odpovídala paní K., učitelka ve Svaté Heleně a Gerniku. Několik informací jsem dostal i z online rozhovoru s českým učitelem v srbském Banátu Stanislavem Havlem, který iniciovala organizace Brontosaurus.

5.3 Náboženství

Banátští krajané jsou velmi zbožní. Křesťanská víra je dalším společným rysem, který místní Češi sdílejí již od počátku kolonizace Banátu, když stavěli první modlitebny (Gecse 2013: 207). V Rumunsku a Srbsku, tedy v zemích většinově pravoslavného vyznání, se česká menšina hlásí převážně k římskokatolické církvi. V srbském Banátě, kde

převládají smíšená manželství, navštěvují tyto rodiny oba kostely – jak katolický, tak pravoslavný (Borecký, Herrmannová, Kopal, Novotná in Kokaisl 2009: 250). Malé skupiny banátských Čechů však zastupují církev evangelickou a baptistickou. Podle výzkumu Zdeňka Nešpora mezi prvními českými kolonisty byli také potomci východočeských tolerančních sektářů, kteří dokonce stáli u založení nábožensky pluralitní vesnice Svatá Helena (Nešpor 1999).

V některých vesnicích se kromě křesťanských zvyků udržely také tradiční slovanské zvyky, jako například Vítání jara, během kterého místní vynášejí z vesnice figuru Smrti (takzvané Morany). V Kruščici tento zvyk v roce 2020 pojali jako „Vynášení korony“.

Velikou náboženskou událostí, které se účastní téměř všichni Češi z celého Banátu, je každoroční pouť do Čiklavy, která se koná 15. srpna, tedy v den svátku Nanebevzetí Panny Marie. Dříve se jednalo o jedinou možnost setkání všech banátských krajanů. Ti na této pouti posilovali své etnické uvědomění a zároveň se snadněji integrovali jak mezi sebou, tak i s Rumuny. Navazovali takto mezi sebou kontakty – například obchodní (Doležal, Hajný, Hejduková, Matišek, Nádvorníková, Panská, Procházková, Židková in Kokaisl 2009: 37-38).

5.3.1 Katolíci

Římskokatolického vyznání je drtivá většina českých kolonistů v Banátu. Temešvárské biskupství založilo v roce 1847 první českou farnost v Gerniku. K té byly přiděleny ostatní české osady, kromě Svaté Heleny a Zlatice, které spadají pod farnost v Nové Moldavě (Gecse 2013: 208). Tak tomu zůstalo až dodnes. Na srbské straně v tomto případě funguje farnost v Bele Crkve, kam spadají okolní vesnice jako Češko Selo nebo Kruščice. V každé obci v Banátu, kde žijí Češi, stojí katolický kostel.

V Českém Selu byl například kostel na návsi dostaven v roce 1901 a byl zasvěcen svatému Janu Nepomuckému. Při mojí první návštěvě Českého Sela mi pan K. poskytl komentovanou prohlídku kostela svatého Jana Nepomuckého. Pan K. vyprávěl o absenci českého katolického kněze na mších. Na místo tak dojíždí pouze maďarský kněz, který se občas snaží kázat v češtině, což je pro něho velice těžké. Káže tedy v srbštině, a to pouze jednou či dvakrát do měsíce.

V Banátu se slaví všechny katolické svátky. V Kruščicích je například slaví dohromady i se srbským pravoslavným obyvatelstvem. Na Vánoce zpívají koledy v češtině, peče se cukroví, strojí se stromeček a jí se ryba. Dárky však nenosí Ježíšek, ale takzvaný „Kriskindl“, kterému děti zazpívají nebo se pomodlí a dostanou od něho dárky. Na Velikonoce místní děti chodí s řehtačkami a voňavkou, kterou stříkají po lidech. Velikonoční koledy se zpívají také v češtině. Z dalších katolických zvyků, podobných těm v České republice se zde udržel například i svatý Mikuláš. (Borecký, Herrmannová, Kopal, Novotná in Kokaisl 2009: 264).

5.3.2 Protestanti

Většina českých evangelíků v rumunském Banátu pochází především ze Svaté Heleny. Osada vznikla jako čistě nekatolická, tedy evangelická, a zůstala taková až do zániku nedaleké Alžběty, odkud se pak přistěhovali první katolíci. Zprvu s katolíky neměli příliš dobré vztahy, to se však časem změnilo a dnes žijí pospolu bez jakýchkoli konfliktů. Do roku 1891 probíhaly bohoslužby v modlitebně, která byla umístěna v tehdejší školní budově (Karas 1937: 31). Ta dnes slouží jako baptistická fara. Roku 1891 byl postaven evangelický kostel, který byl později reformován na baptistický. Na konci 19. století mnoho evangelíků ze Svaté Heleny emigrovalo do vesnice Vojvodovo v dnešním Bulharsku (Gecse 2013: 218-220). Tito emigranti jsou údajně potomci českých sektářů, kteří byli do Banátu vyhnáni násilně po vydání tolerančního patentu v roce 1781 (Nešpor in Jakoubek, Jirka, Králová, Pavlásek, Tůma 2015: 27-28). V roce 1970 byl ve Svaté Heleně založen také Baptistický mandolínový orchestr, hrající na pravidelných nedělních bohoslužbách v místním baptistickém kostele (Kovaříková 2019: 35). Ve svatohelenském baptistickém kostele se konají shromáždění třikrát za víkend: v sobotu ráno a v neděli ráno i večer.

Významná česká (spíše moravská) protestantská větev v Banátu žije ve vesnici Veliko Srediště, tedy asi 3 kilometry od města Vršac na srbské straně. Ve Velikém Središti již léta působí sbor reformované evangelické církve. Několik členů tohoto sboru jsou potomci emigrantů z Moravy, přesněji z Kloboucka a Nosislavsko (oblast Hanácké

Slovácko, jihovýchodně od Brna), kteří se tu usadili v polovině 19. století. Do místního kostela, vystavěného v roce 1866, pravidelně dochází kázat český „potulný farář“ Českobratrské církve evangelické Petr Brodský (Pavlásek 2015: 11-12). Jedním z potomků těchto protestantů je i pan C., který o své rodině vypráví: *„Moja rodina pochází z místa Veliko Središće a moji só z Klobóků u Brna. Já sem byl v Klobóku u Brna, našel jsem si jednu paní, která pracuje v těm archivu v Klobóku u Brna a ona mi našla matriky za moju rodinu. Takže si připravuju něco za trvalý pobyt a teď si nějaké papíry chystám, abych to ukázal, svoje české kořeny. Moji v tisíc osm set padesátém prvním roku přišli z Klobóků u Brna do místa Veliko Središće.“*

5.4 Umění

5.4.1 Hudba a tanec

Znamé úsloví „Co Čech, to muzikant“ se dá použít také o banátských Češích. Již mezi prvními osadníky bylo několik vynikajících hudebníků. Později vznikly kapely takřka ve všech českých vesnicích v rumunské části Banátu. Ty hrávaly na různých tanečních zábavách, masopustech, posvíceních, svatbách a dalších slavnostech. V současnosti udržela svou činnost pouze kapela v Gerniku vystupující pod názvem Bohemia. V každé vesnici ale žije několik hráčů na akordeon, kteří často po večerech vyhrávají při posezení v místních v hospodách. Převažují písně lidové, které se hrají a zpívají na zábavách, svatbách nebo při práci a písně duchovní, které se sborově zpívají v kostele (Svoboda 2006). Kromě písní českých jsou v repertoárech kapel a jednotlivých muzikantů i písně srbské a rumunské (Gecse 2013: 332). Na zasedání krajanských spolků České besedy v Srbsku se pravidelně také zpívají české písně.

V roce 1970 byl ve Svaté Heleně založen Baptistický mandolínový orchestr, který dodnes hrává na pravidelných nedělních bohoslužbách. Tento orchestr čítá až třicet členů a skládá se z mandolín, akordeonu, houslí, basové kytary a zobcové flétny. Baptistické písně se v kostele zpívají za doprovodu klavíru, akordeonu a basové kytary. V katolickém kostele zde hrávají dva hráči na varhany, ale žádný pěvecký sbor zde není. Paní K. říká, že většina katolíků ve Svaté Heleně je oproti baptistům velmi „nehudební“. Svatohelenští baptisté prý doslova hudbou žijí.

Ve Svaté Heleně a v Gerniku je v místních školách hudební výchova povinným předmětem. Nejčastěji se vyučuje podle stejných učebnic, které se používají na školách v České republice (Saláková 2019). Paní K., která na školách ve Svaté Heleně a v Gerniku učí, tvrdí, že je veliký zájem o výuku hry na housle a zpěvu. Soukromě zde již vyučuje dva žáky, kteří se během měsíce naučili hrát natolik, že jsou schopni vystupovat na shromáždění v baptistickém kostele.

Na bálech, posvíceních, svatbách, křtech a dalších slavnostech se tančí především polka, valčík a tango. Kromě těch se také dochoval staročeský tanec, který se na území České republiky tančí jen velmi zřídka. Říká se mu Česká beseda a skládá se z tanců jako

Veverka, Žid a Kominík. Tančí se také tance sousedních národů jako sárba, horâ, ardelana, čardáš, či tradiční lidové kolo a další (Gecse 2013: 339).

Na některých místních školách (např. Gernik a Svatá Helena) vznikají folklorní taneční, pěvecké a divadelní soubory, které pak vystupují na slavnostech a festivalech, organizovaných v Banátu. V Rumunsku se jedná o *Festival Banát*, *Folklorní festival Čechů žijících v Rumunsku*, *Gernická noc* nebo *Jazz Garana festival*. Na srbské straně pak festival *Srbský Banát*, *Paprikašijáda* či třídní hudební festival *Lepota različitosti* (Vlachová in Havel 2020: 5).

Do Banátu také jezdí mnoho českých trampů, kteří posedávají v místních hospodách a hrají klasické „zpěvníkové“ písně. Krajané si tak občas chodí poslechnout a zazpívat některé české písně, které zrovna znají. Například pan K2., který bydlí před gernickou hospodou U Piečků má vždy z návštěvy českých potulných muzikantů velikou radost a téměř vždy si prý přisedne a zazpívá si.

5.4.2 Výtvarné umění

Mezi banátskými Čechy se vyskytuje i několik umělců, kteří své myšlenky, nápady a trápení ztvárnili prostřednictvím malby či umělecko-řemeslné práce se dřevem. Malířství se nejvíce rozvinulo především v Bígru, kde působili dva naivní malíři Josef Řehák, jehož obrazy jsou k vidění ve všech kostelech v Banátu či v jeho domě, který se proměnil na galerii jeho prací a Josef Mleziva, který dodnes učí ve zdejší škole. Představiteli uměleckého řezbářství pochází především z Eibenthalu. Jsou to například Štěpán Benedikt, Vincent Čipera či Jan Jágr (Gecse 2013: 341-353).

Výtvarnému umění se věnoval i pan K2. z Gerniku. Jeho světnici zdobí malby a různé mozaiky, které za svůj život sám vytvořil. V mnoha jeho dílech se objevuje jeho manželka, která již zemřela a kterou si tímto rád připomíná. Velikou zajímavostí byl strop jeho světnice, ze kterého visely jakési sádrové krápníky. Jedná se o ojedinělý druh umění, který se jen tak nevidí.

5.5 Architektura, domácnost a uspořádání obydlí

České vesnice se od rumunských liší již na první pohled. Architektura domů a kostelů i uspořádání jejich výstaveb je zcela odlišné. Někomu může při návštěvě českých vesnic v rumunském Banátu připadat, že není v Rumunsku, ale v nějaké malebné vísce v jižních Čechách. Vesnice ve Vojvodině jsou na tom však trochu jinak, od ostatních se příliš neliší.

Prvními obydlími, která si čeští osadníci stavěli při příchodu do banátských lesů, byly vykopané jámy s trémovým stropem a vrstvou suché trávy, která ucpávala nerovnost mezi kmeny. Obytné místnosti byly vlastně sklepy a někteří osadníci v nich žili až přes deset let. Později se začaly stavět jednoduché roubené domy s jedním vchodem, bez oken a s ohništěm uprostřed. Nad ohništěm byl otvor 50x50 centimetrů, kterým odcházel kouř z domu. Okolo roku 1850 se začaly stavět první roubené domy o více místnostech (kuchyň, světnice, komůrka). Po několika požárech se na konci šedesátých let 19. století přestaly stavět domy dřevěné a nahradily je dokonalejší domy ze směsi hlíny, plev a slámy – takzvané domy dusané. Zděné domy se začaly stavět až po 1. světové válce, tedy téměř 100 let po příchodu prvních osadníků. Ty se dochovávají až do dnešní doby (Filip 2014: 253-255).

Každá vesnice má jiný urbanistický charakter, tedy uspořádání ulic, a architektura domů se liší. V rumunském Banátu jsou téměř všechny vesnice postaveny v hornatém terénu. Eibenthál se například táhne podél údolí říčky Tisovice, Gernik je malým potokem rozdělen na horní a dolní část, ulice Rovenska se rozprostírají na vrcholcích čtyř sbíhajících se hřebenů Almášských hor, Svata Helena sedí v docela rovném sedle a nejzajímavější urbanistické spořádání má Bígr, jehož ulice tvoří kříž, uprostřed kterého stojí kostel Svaté Trojice (Štrofová 2020).

V rovinatých krajinách srbského Banátu se však uspořádání i architektura domů zcela liší od rumunské části. Michal Pavlásek například popisuje svůj první dojem při návštěvě Velikého Srediště těmito slovy: *“Došel jsem do centra obce a uvědomil si, že jde o vesnici se zcela jinou členitostí zástavby, než jakou znám z horských vesnic Banátu. Zdejší podmínky při vyměřování katastru dovolily to, co v horských masivech možné není – vytvořit pravidelnou zástavbu podélných a příčných ulic“* (Pavlásek 2015: 12-13).

Architektura domů v českých vesnicích a jejich uspořádání se zde nijak zvlášť neliší od ostatních malých obcí jihovýchodní Vojvodiny (Konečný 2014).

Paní K. v rámci domácí výuky navštěvuje přímo domácnosti rodin. Poměry domácností popisuje takto: „*Za krátkou dobu jsem poznala domácnosti těch dětí, což je pro mě jako strašně užitečný. Jo, protože, tady jsou rodiny, který bydlej prostě v domečku, kterej je normálně evropskej, jo. Jakože má krásnou novou koupelnu, maj tam nový okna, dveře. V podstatě jako kdybys byl v Praze nebo někde na předměstí. Rozumíš, jako evropskej standard. Pak máš děti, který jsou tam něco mezi. A pak máš právě děti, třeba třetinu dětí, který žijou na naše podmínky jako v dost různých poměrech. Třeba jako fakt nemaj pračku, určitě nemaj koupelnu. Vlastně stejně si myslím, že půlka dětí pořád chodí na kadibudku, že nemaj záchod*“. Některé domácnosti však byly rozděleny tak, že v jedné části žije rodina a druhá část slouží jako ubytování pro turisty. Tyto domácnosti jsou povětšinou plně zrekonstruovány a vybaveny podle „evropských standardů“.

5.6 Spolková činnost

O udržení tradic, jazyka a kultury se mezi krajany v Banátu snaží takzvané krajanské spolky. Ty se starají o různé knihy či tiskopisy a organizují schůze, večírky či se podílí na pořádání různých slavnostních událostí. Komunikují také s oddělením pro krajanské záležitosti Ministerstva zahraničních věcí České republiky, které jim poskytuje peněžní dary na kulturní projekty, vzdělávací projekty či potvrzení o příslušnosti k české krajanské komunitě v zahraničí. O toto udržování kontaktů dbá zvolený zmocněnec (Ministerstvo zahraničních věcí České republiky). V Rumunsku působí spolek s názvem *Demokratický svaz Slováků a Čechů v Rumunsku* (DSSČR). Mezi další krajanské spolky v Rumunsku se může zařadit i *Fórum Čechů v Banátu* nebo *České rádiové vysílání Radia Temešvár*, které každou neděli odpoledne pravidelně vysílá (Doležal, Hajný, Hejduková, Matiašek, Nádvorníková, Panská, Procházková, Židková in Kokaisl 2009: 19). V Srbsku existuje organizace *Matice česká*, která zde zastřešuje všechny *České besedy*. Dále pak kulturně vzdělávací sdružení *Češi jižního Banátu* a spolek *Česká národní rada*, který

vydává měsíčník s názvem *List České národní rady*, psaný v českém a srbském jazyce (Krajane.net).

5.6.1 Demokratický svaz Slováků a Čechů v Rumunsku

Spolek vzniknul v roce 1990 a zastupuje v Rumunsku společně uznanou česko-slovenskou menšinu. Od 28. dubna 2007 je tomuto svazu uznán status neziskové organizace, jejíž základní náplní je ochrana základních lidských práv české a slovenské menšiny a snaha o uchování menšinových národních identit a jejich kulturních hodnot. DSSČR má svého zástupce v rumunském parlamentu, který zajišťuje propojení česko-slovenské menšiny s rumunskou vládou. Aktivity spolku jsou financovány z rumunského státního fondu, peněžních darů z České republiky a Slovenska a v neposlední řadě také z členských poplatků svazu (Doležal, Hajný, Hejduková, Matiašek, Nádvorníková, Panská, Procházková, Židková in Kokaisl 2009: 19). Hlavní publikací spolku je pravidelně vycházející dokument měsíčník *Naše snahy* obsahující články v češtině a slovenštině. V Banátu má DSSČR patnáct poboček (Eibenthal, Bígr, Rovensko, Gernik, Svatá Helena, Šumice, Lubková, Nová Moldava, Zlatice, Ješelnice, Božovice, Oršava, Rešice, Karansebeš a Herkulovy Lázně). Spolek se ani po zániku Československa 1. ledna 1993 nerozpadl. (Gecse 2013: 430).

5.6.2 Matice česká

Organizace vznikla v roce 2000 v Bele Crkve a je zastřešující organizací všech Českých besed v oblasti, tedy v Bele Crkve, Českém Selu, Krušcici, Gáji a Vršaci (Konečný 2014). Historie České besedy však sahá až do roku 1922, kdy byla v Bele Crkvi založena Česká národní knihovna a čítárna. Ta se pak v roce 1933 přejmenovala na Československou besedu (Linda 2008: 40).

Matice česká a její České besedy se starají o společenský kulturní život a pomáhají udržet české zvyky. Nejčastější aktivitou jsou folklórní a divadelní kroužky. Za zmínku

stojí také radiová pořad *Krajanka*, který se od roku 1997 v češtině vysílá pod záštitou České besedy Bela Crkva každý týden na srbském radiu *BC-info*. Každá Česká beseda má svůj kulturní dům, takzvaný Český dům, postavený za finanční podpory české vlády (Borecký, Herrmannová, Kopal, Novotná in Kokaisl 2009: 250), kde organizuje pravidelné schůze, na kterých krajané debatují o různých projektech, zpívají české písně nebo se učí česky. Kromě zábav, plesů, zpěvu a sportovních aktivit České besedy reprezentují místní krajaňskou komunitu navenek (Konečný 2014). Organizace jedná přes velvyslanectví s Ministerstvem zahraničních věcí České republiky o grantech podporujících místní projekty, například rekonstrukce evangelického kostela ve Velikém Središti.

5.6.3 Česká národní rada

Organizace byla založena v roce 2010, aby zastupovala českou menšinu v komunikaci se srbskou státní správou. Zabývá se například šířením kultury, vzděláváním a používáním českého jazyka. Úzce spolupracuje s Maticí českou a podílí se na pořádání festivalů *Festival Srbský Banát*, *Paprikašijada* nebo *Lepota različitosti* (Vlachová in Havel 2020: 5). V Českém Selu a Kruščici se organizace stará o místní etnografická muzea.

5.6.4 Všeradice ve středních Čechách

Pravidelná setkání banátských krajanů se pořádají i na území České republiky a to v obci Všeradice na Berounsku. Od roku 2010 jsou Všeradice oficiálně partnerskou obcí rumunského Gerniku. Od té doby se do Rumunska vysílají všeradické delegace. Nejčastějšími hosty jsou všeradičtí dobrovolní hasiči, kteří v Banátu pořádají různá cvičení nebo pomohli s výstavbou nové hasičárny a obnovou techniky (Nováčková 2014).

V roce 2013 se poprvé uspořádalo setkání českých krajanů z Banátu. Přijely desítky rodin nejen z Gerniku, ale například i krajané z Bele Crkve, kteří při té příležitosti vystoupili se svým folklórním tanečním souborem. Na setkání hrála i gernická kapela Bohemia. Od roku 2013 se ve všeradické hospodě toto setkání pořádá nejméně dvakrát do roka a dochází především banátské krajané, kteří se usadili v České republice (Nováčková 2014). Ti žijí povětšinou na Žatecku, Chebsku a Rokycansku. Často se tak krajané vrací do

míst, odkud přišli jejich předci. „*Najednou je Banát u nás v hospodě. Je jich hrozně moc. Jsou to stovky a stovky lidí, co vždycky přijedou,*“ vypráví paní K., která ze Všeradic pochází.

V gernické hospodě U Piečků se také točí pivo Všerad ze všeradického pivovaru.

VI. ZÁVĚR

Tato práce může být považována za etnografickou analýzu české komunity žijící na historickém území Banátu, tedy přibližně 700 km od České republiky. V prvních stranách je popsán průběh výzkumu, jeho metody a stručné představení respondentů. V několika odstavcích je pak shrnut popis cílové oblasti i její historie. Historii českého osídlení v Banátu jsem věnoval samostatnou kapitolu, jelikož ji vzhledem k tématu považuji za nezbytnou. Historický kontext by mohl být v práci popsán ještě blíže, ale vzhledem k tomu, že se jedná o práci etnografickou s antropologickým přesahem, snažil jsem se spíše než na minulost zaměřit na socio-kulturní jevy současné. Těch se pak týkají jednotlivé statě ve zbytku práce. V práci jsem se snažil klást důraz na komparaci způsobů života českých krajanů žijících na srbské a rumunské části území.

Nejprve jsem přiblížil ekonomickou situaci českých krajanů v Banátu. Tato kapitola se zaměřuje na druhy způsobů obživy. Drtivá většina krajanů se živí zemědělstvím a chovem hospodářských zvířat a někteří se stále věnují řemeslům. Tyto způsoby obživy jsou úzce spjaty i s obchodem, kdy krajané prodávají své produkty na trzích v okolí.

Závažným jevem, kterému by se mohla věnovat celá, popřípadě navazující práce je odchod především mladších krajanů do měst za pracovními příležitostmi, kterých je v Banátu výrazně méně. Cílovou destinací je ve většině případů Česká republika. Tyto reemigrační vlny mohou mít zásadní vliv na budoucnost českého etnika v Banátu. Otázkou tedy zůstává, zda se česká komunita v Banátu nadále udrží nebo postupně vymizí či splyne s majoritními Srby či Rumuny.

S tím souvisí i další část mé práce, na kterou by také mohla být vedena pozornost navazující diplomové práce – turismus v Banátu. K tomuto tématu se vztahují jisté kontroverze. V rozporu proti sobě stojí dva pohledy na vliv turismu na českou komunitu v Banátu. Pozitivní a negativní. Konkrétně tedy, že nápor českých turistů pomáhá místním udržet českou kulturu a navíc nabízí krajanům finanční přivýdělek, který může být v situaci s minimem pracovních příležitostí považován za velikou výhodu. Negativním vlivem se pak rozumí, že se z Banátu stává jakýsi skanzen, kam turisté jezdí pouze za senzací. Někteří turisté pak často nerespektují hodnoty místních a jejich aktivity mohou mít negativní dopady například i na životní prostředí. Z toho mohou být krajané ne příliš nadšení. Turisticky frekventovaná je však pouze zatím rumunská část. Ve vesnicích na

srbské straně se sice v poslední době rozjelo několik projektů na pozvednutí cestovního ruchu, ale v porovnání s vesnicemi v rumunském Banátu je turistická návštěvnost výrazně nižší. Důvodů může být hned několik. Rumunský Banát je oproti srbskému mnohem více medializovaný. V rumunské části jsou lákadlem malebné vesnice v hornaté krajině pokryté lesy, kdežto okolo vesnic v srbské části je pouze zemědělská půda v rovině. V neposlední řadě pak také stále probíhající emigrační vlna, která postihuje obě části Banátu. Lidé odchází z banátských vesnic za prací, převážně do České republiky. Česká populace v Banátu tak postupem času klesá. To může mít později za následek úplné vymizení české kultury z těchto míst.

Poslední kapitola pak zahrnuje nejdůležitější kulturní aspekty české komunity v Banátu. Aspekty tvořící národní identitu českých krajanů a odlišující se od aspektů minorit. Aktivity mající národní charakter organizují různé krajanské spolky, tvořené lidmi, kteří se cítí být etnickými Čechy. Od narození se učí češtinu a jsou vychováváni podle českých tradic, i když trochu jinak, než je tomu zvykem na venkově v Čechách, na Moravě či ve Slezsku. Svými aktivitami se českou kulturu v Banátu snaží udržet naživu. Pémové, tedy banátští Češi žijící ať v Srbsku, Rumunsku nebo v České republice spolu nespočet kulturních prvků sdílejí, na druhou stranu se však mezi nimi skrývá spousta zajímavých odlišností, které je třeba odhalit. Krajané ze srbského a rumunského Banátu zkrátka tvoří různé etnické identity, které se od sebe navzájem liší v závislosti na jazyku, náboženství, příbuzenství, způsobech obživy, vlivech majoritního etnika či aktivit spjatých s cestovním ruchem.

Závěrem nutno dodat, že chvíle strávené v Banátu ať už s krajany, turisty, organizátory či účinkujícími festivalů a vůbec všemi aktéry tohoto výzkumu byly pro mě nezapomenutelné a pokud bude možnost, budu se do těchto míst vždy rád vracet.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Borecký, P., Herrmannová, Z., Kopal, P., Novotná, A. 2009. Bývalá Jugoslávie, Srbsko, in Kokaisl, P. *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*, 230-282. Praha: Za hranice - Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze.

Česká asociace pro sociální antropologii. *Etické směrnice České asociace pro sociální antropologii*. Praha: Česká asociace pro sociální antropologii, z.s.

Doležal, J., Hajný, J., Hejduková, V., Matiašek, M., Nádvorníková, I., Panská, P., Procházková, J., Židková, L., 2009. Rumunsko, in Kokaisl, P. *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*, 12-63. Praha: Za hranice - Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze.

Fatková, G., Budilová, L. J., Jakoubek, M., Maglija., Močička, R., Močičková, J. 2013. *Vojvodovo: historicko-etnologická ohlédnutí*. Plzeň: Západočeská univerzita.

Filip, P. 2014. *Po Dunaji za Čechy do Rumunska „Návrat ztracených dětí“*. Praha: Jana Hanusová.

Heroldová, I. 1964. Etnografická problematika českých národnostních menšin in *Český lid roč. 51*, 366-384. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.

Heroldová, I. 1983. Čeští reemigranti z rumunského Banátu in *Český lid Vol.70*, 240-244. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.

Gecse, D. 2013. *Historie českých komunit v Rumunsku*. Praha: Herman & synové.

Havel, S. 2020. Srbsko. *Češi ve světě, příběhy 5*. Praha: Dům zahraniční spolupráce.

Hloušková, L. 2019. Za krajany v rumunském Banátu. *Novinky.cz*. Dostupné zde: <https://www.novinky.cz/zena/styl/clanek/za-krajany-v-rumunskem-banatu-40292081> [16. 12. 2020]

Jakoubek, M., Jirka, L., Králová, N., Pavlásek, M., Tůma, J. 2015. *Krajané: Hledání nových perspektiv*. Praha: Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova.

Karas, F. 1937. *Československá větev, zapomenutá nebem i zemí, Čechové v Rumunsku*. Praha: Spolek Komenský.

Konečný, J. 2014. *Dopady rozvojové pomoci na českou komunitu v srbském Banátu*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Krajane.net. *Krajanské spolky a organizace – Srbsko*. Dostupné z: <http://archiv.krajane.net/societyList.view?id=236> [20.1. 2021]

Kreksl, Z., Freidingerová, T. 2016. Transnacionální praktiky, ‚ancestral return‘ a adaptace rumunských Čechů přesídlených do Česka po roce 1989. *Český lid* č.2, roč. 103, 217-238. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.

Linda, J. 2008. O knihovně (nejen) České besedy v Bele Crkvi, in *OPERA SLAVICA, XVIII, 2008, 3*. 39-46. Brno: Masarykova univerzita.

Nešpor, Z. 1999. Banátští Češi jako potomci tolerančních sektářů, in *Religio: Revue pro religionistiku, roč. 7, č. 2*. 129-144. Praha.

Nešpor, Z. 2002. Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západním reemigracím 90. let. *Sociologické texty 02:4*, 95. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Nováčková, P. 2014. Všeradické pivo se točí i v rumunském Banátu, in. Kolektiv autorů, *Minulostí Berounska 17*, 278-280. Praha: Státní oblastní archiv v Praze.

Pavlásek, M. 2010. *Česká menšina v jihobanátské obci Veliké Srediště. Její počátky a etnické procesy*. Strážnice: Národopisná revue, Národní ústav lidové kultury.

Pavlásek, M. 2015. *S motykou a pánem bohem*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Pavlásek, M. 2020. *Z Moravy až do Velikého Srediště*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Půtová, B. 2019. *Antropologie turismu*. Praha: Univerzita Karlova.

Saláková, M. 2019. *Hudební život v oblasti Banát v Rumunsku*. Praha: Univerzita Karlova.

Secká, M. 1995. Češi v rumunském Banátu. *Češi v cizině* 8, 92-115. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.

Skořepa, P. 2014. *Čeština a její výuka v rumunském Banátu*. Mezinárodní koordinační výbor zahraničních Čechů.

Skulina, J. 1978. Banátská čeština. *Sborník prací FF Brněnské univerzity, roč. 26-27, 1977/78, Series linguistica (A)*. 157–163. Brno: Masarykova univerzita.

- Svoboda, J. 2006. Historie - stručné dějiny krajanů v rumunském Banátu a další zajímavé informace o jejich životě. *Velvyslanectví České republiky v Bukurešti*. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/bucharest/cz/krajane/historie.html> [27. 11. 2019]
- Šatava, L. 2009. *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: SLON.
- Štěpánek V. 2016. Bádání o českých menšinách na Balkáně – staronové téma české slavistiky. *Slavica litteraria*, 19/ 2016/ 2. Brno: Masarykova univerzita.
- Štěpánek, V. 2013. *K historii české kolonizace banátské vojenské hranice*. Brno: Masarykova univerzita.
- Urban, R. 2005. *Češi a Slováci v Rumunsku*. Nadlak: Ivan Krasko.
- Utěšený, S. 1962. O jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu. *Český lid*, roč. 49, č. 5. 201–209. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.
- Utěšený, S. 1970. O posrbšťování krušické češtiny v jugoslávském Banátě. *Naše řeč*, roč. 53, č. 3. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.
- Vaculík, J. 2007. *Češi v cizině 1850-1938*. Brno: Masarykova univerzita.
- Velvyslanectví České republiky v Bělehradě. 2020. *Festival Srbský Banát 2020*. Dostupné z: https://www.mzv.cz/belgrade/cz/informace/krajane/festival_srbsky_banat_2020.html [20.1. 2021]
- Vyskočilová, K. 2014. *Tvorba specializovaného korpusu banátské češtiny a jazyková analýza vybraných jevů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Zpěvák, A. 2017. Co je co? Národ, nacionalismus a národní identita. *!Argument*. Dostupné z: <http://casopisargument.cz/?p=6509> [28.2. 2021]

SEZNAM PŘÍLOH

1. Příchodová cesta do Českého Sela
2. Uvítací nápis, informační cedule a kaplička v Českém Selu
3. Dům v Českém Selu
4. Ulice v Českém Selu
5. Pohoštění u místních v Českém Selu
6. Vystoupení na Papriškašijádě v Českém Selu
7. Cedule v Bele Crkvi
8. Fotbalový zápas mezi Čechy a Srby v Kruščici
9. Kruščice
10. Dům Matice České v Bele Crkvi
11. Česká beseda Kruščice
12. Svatá Helena
13. Posvícení ve Svaté Heleně
14. Posvícení ve Svaté Heleně večer
15. Obyvatelka Svaté Heleny pasoucí husy
16. Prodej domácího balkánského sýra od místních ve Svaté Heleně
17. Prohlídka domácí palírny ve Svaté Heleně
18. Návrat gernické krávy domu
19. Návštěva u pana z Gerniku
20. Výhled na Dunaj
21. Občerstvení višňovkou u místních v Eibenthale
22. Vystoupení U Medvěda na Festivalu Banát v Eibenthále

PŘÍLOHY

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.